

to omgange, dels 1840–41, dels i 1847 tager sagen op. Stænderforfatningen og den udvikling, der var sket i stænderforsamlingerne, både muliggjorde og nødvendiggjorde en mere handlekraftig organisation på det plan, hvor de centrale politiske og forvaltningsmæssige beslutninger skulle træffes. Derfor blev problemerne drøftet straks efter tronskiftet i 1839.

Spørgsmålet er så, hvorfor sagen gik i stå i denne første fase. Niels Petersen nævner, at det muligvis skyldes fremkomsten af tanken om fælles stænderkomiteer, som skulle løse nogle af de problemer, stænderforfatningen havde skabt. Det er sikkert rigtigt, men dybest set ligger nok forklaringen deri, at de administrative problemer for kongen altid var en del af den overordnede målsætning: Udligning af modsætningerne i monarkiet for at sikre dets sammenhæng.

Denne målsætning forfulgte han i flere planer samtidig. Bl. a. arbejdede han med den i en dynastisk, en udenrigspolitisk og en indenrigspolitisk sammenhæng. Først når man får en samlet beskrivelse heraf, vil man kunne se, hvordan sammenhængen eller mangelen på sammenhæng mellem de enkelte led i denne politik er.

Man kan således næppe – som Niels Petersen synes at gøre – gå ud fra, at det er ret tilfældigt, at forbundsdagsgesandten, v. Pechlin, i foråret 1846 fik til opgave at udtale sig om monarkiets styreform, samtidig med at han sad i arvefølgekommissionen. Arbejdet med at løse arvefølgespørgsmålet i snævrere forstand hang ganske nøje sammen med indgreb til sikring af monarkiets indre sammenhæng også på det administrative område.

I hvert fald er det tydeligt, at baggrunden for genoptagelsen af de administrative problemer i begyndelsen

af 1847 var den fiasko, kongen havde oplevet med det åbne brev. I løbet af efteråret 1846 blev det klart, at stormagterne ikke lod sig bevæge til at yde støtte til kongens plan om at sikre integriteten ad udenrigspolitisk vej. De europæiske magter henviste den danske regering til at løse de indre vanskeligheder som et isoleret dansk spørgsmål, og derfor måtte man i gang med de overvejelser, som affødte de sidste 23 af udgavens i alt 31 dokumenter.

I dem skjuler sig en mængde stof til belysning af situationen, som den opfattedes på centralt regeringshold. Niels Petersen har klogt kommenteret dette materiale og Christian VIII's vurdering af det i sin indledning, men udgaven rummer langt mere, end han har kunnet og villet tage op i den sammenhæng. Forhåbentlig udnytter han selv og andre dette rige kildestof i fremtiden.

H. P. Clausen

Jürgen Wetzel: Theodor Lehmann und die nationale Bewegung in Schleswig-Holstein 1859–1862. (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins bd. 61, 1971). 256 s.

1859 var et år, hvor nationale og liberale kræfter i Europa fattede nyt mod efter henved ti års konservativ dominans. I liberale kredse i Tyskland blev begivenhederne i Norditalien, dannelsen af en ny, tilsyneladende mere fremskridtsvenlig regering i Prøjsen og oprettelsen af Den tyske Nationalforening udlagt som tegn på et gunstigt omsving i konjunkturen. Dette mærkedes også i det politiske klima i Holsten. Stænderforsamlingen i Itzehoe havde i de foregående år

været behersket af konservative adelige med baron Scheel-Plessen i spidsen. De ønskede principielt ikke et brud med helstaten, men ville bruge monarkiets forfatningsproblemer som middel til at trænge de demokratiske kræfters indflydelse tilbage. Netop i 1859 blev deres dominans brudt med valget af Theodor Lehmann (1824–1862) som stænderdeputeret. Han repræsenterede det national-liberale borgerskab i Kiel. Hans klare mål var at føre både Holsten og Slesvig ind i et af et liberalt Prøjsen samlet Tyskland. Derfor sigtede han i forfatningsspørgsmålet mod at fremkalde en situation, hvor den prøjsiske regering ville gribe ind, om nødvendigt med væbnet magt. Sammen med sine national-liberale modstandere i Danmark trak han problemet til i den gordiske knude, som først Bismarck huggede over i 1864. Det er hans virksomhed i stænderforsamlingen og Den tyske Nationalforening, der er bogens emne.

Undersøgelsen er antaget som dissertation ved Kiels universitet. Den bygger på et betydeligt utrykt materiale fra både offentlige og private arkiver. Blandt de sidste er der især grund til at hæfte sig ved Theodor Lehmanns eget arkiv. Det regnedes i lang tid for tabt, men det er lykkedes forfatteren at finde frem til det. Dermed er han blevet i stand til at fremlægge en række ikke tidligere kendte oplysninger. Men nye vurderinger af det i forvejen i hovedtrækene kendte begivenhedsforløb rummer bogen ikke.

Afhandlingens grundlæggende værdipræmis er den tysk-nationale sag, og Theodor Lehmanns indsats vurderes i forhold hertil. Der skal ikke i et dansk tidsskrift ankes over dette valg. Men når det er sagt, kommer man næppe uden om, at forfatterens stærkt

ationale engagement har været medvirkende til at hindre, at problemer, som under andre synsvinkler forekommer væsentlige, er analyseret med ringe konsekvens. Der kan her eksempelvis peges på Lehmanns modsætningsfyldte samarbejde med Scheel-Plessen, hans akcept af 1851/52-aftalerne som grundlag for sin politik i stænderforsamlingen og på forholdet mellem hans nationale og hans liberale ideologi. En større koncentration om sådanne problemer ville have givet fremstillingen en mindre tungt refererende karakter og øget dens interesse uden for Slesvig-Holsten.

Nogle af afhandlingens konklusioner forekommer mindre overbevisende. Forfatteren ønsker tydeligt at fremstille Lehmann som en realistisk-pragmatisk politiker, men i sin konkluderende karakteristik tager han eksempelvis ikke hensyn til den iagttagelse, at Lehmann delte den udbredte liberale illusion, at Prøjsen var på vej til at udvikle sig til en demokratisk stat. Forfatteren betoner også, at Lehmann stillede sig på den nationale selvbestemmelses grund og kunne gå ind for en deling af Slesvig. Denne interessante konklusion hviler imidlertid på en hårdhændet tolkning af et enkelt kildested, som set i sammenhæng med Lehmanns politik i øvrigt kan synes tvivlsom.

Endelig skal det ikke skjules, at bogen en del steder støder an mod nærværende anmelders personlige smag. En række teleologiske udsagn i dens første kapitler må nok snarere betragtes som udslag af en noget altmodisch litterær maner end som seriøse historiske forklaringer. Stedvis slår også ekkoet af den romantiske filosofis lidt svulstige frascologi igennem. Forfatteren synes således at have en forkærlighed for sammensæt-

ninger, hvori ordet »Schicksal« indgår. Det giver bogen en tone, som i sammenligning med den mere nøgterne stil, der kendetegner mange tyske historikere i dag, forekommer noget anakronistisk.

J. P. Noack

Gorm Benzon: Løvefødder og gesvejsninger. (Gyldendal, 1971). 241 s.

Det er en håndbog i hjemmets genstande i sidste halvdel af 19. århundrede. Forfatteren bevæger sig fra rum til rum i periodens lejligheder og huse; han forklarer ned til de mest ydmyge ting, hvad hjemmet rummede eller kunne rumme. Der redegøres for hver genstands funktion og almindelige udseende – teksten støttes i så henseende af gode tegninger. I alt drejer det sig vel om 500–600 genstande. Undertiden gives der nogen stilhistorisk baggrund, undertiden en og anden socialhistorisk oplysning; men det er udpræget genstandene i sig selv, der står i centrum. Med den indskrænkning må det imidlertid konstateres, at det er god og solid oplysning, som man ofte vil få brug for, når man læser kilder fra perioden. Det er i øvrigt også en underholdende bog.

Vagn Dybdahl

Fredrika Runeberg: Brev till sonen Walter 1861–1879. – Köpenhamn, Rom, Paris (Svenska Litteratursällskapet i Finland). 590 s.

Det er en meget diger bog, der er kommet ud af Fredrika Runeberg's breve fra 1861 til 1879 til sønnen, den med rette så navnkundige billed-

hugger Walter Runeberg. Alt er udgivet mønstergyldigt af Svenska Litteratursällskapet i Finland af Karin Allard Ekelund, og det er blevet til et tættrykt værk på næsten 600 sider. Med andre ord en kolos, men man slipper den ikke, når man først har den i hånd, og hvad bedre er, man vil længe huske læsningen. Det er ikke fordi Fredrika Runeberg er nogen fremragende stilist. Men disse mange breve hører til de mærkeligste i sin art i Norden. De er et storslået dokument om en stærk personlighed, en behjertet og ædel kvinde, varm og selvudslettende. Som nærmest en selvfølge levede hun i skyggen af sin mand, Finlands store nationalskjald Johan Ludvig Runeberg, der lå lammet hen, ramt af apoplexi. Gennem alt evnede hun at beholde sin personlige integritet og åndelige selvstændighed. Hun hævder sig stolt ved sit eget forfatterskab, der kommer ind på kvindernes problemer i et patriarkalsk mandssamfund. Hun var en ener, som enhver vil føle det som en berigelse, at have lært at kende, og det gør man på nærmeste hold i brevene til sønnen under hans ophold i København, Rom og Paris. Det var under den tid han skabte sin store position.

Hvert eneste brev ud af mængden kan karakteriseres som et mærkeligt givende dokument, og det vil blive interessant til sin tid at se svarbrevene fra Walter og hans hustru. De kommer i et senere bind.

Med stigende betagelse læser man disse oprigtige og fængslende breve fra en hustru og moder til en stor børneflokk. De sidste fjorten år af Runebergs liv var han en hjælpeløs invalid, som i det lille hjem i Borgå uafbrudt måtte plejes af hustruen. Hun kan ikke vige ti skridt fra ham. Men aldrig hørte man en klage komme